

מבט על, גיליון 1414, 13 בדצמבר 2020

המאבק על השליטה בדרום סוריה - היכן ישראל?

כרמית ולנסי ואודי דקל

דרום סוריה מהווה עבור איראן "חצר אחורית" ופלטפורמה לתקיפת ישראל, למשל כאופציית תגובה לחיסול ראש פרויקט הגרעין האיראני פחריזאדה, ולכן היא נחושה לקדם את התבססות שלוחיה ולהגביר את השפעתה האזרחית והצבאית במרחב. המציאות הכאוטית באזור זה נובעת מהיעדר שליטה אפקטיבית של משטר אסד ומאינטרסים מתחרים של שחקנים רבים הפועלים שם - כוחות המשטר, מיליציות מקומיות בתמיכה איראנית, חזבאללה, כוחות רוסיים ואוכלוסייה מקומית סונית ודרוזית, הכוללת את שרידי האופוזיציה למשטר אסד. מורכבות זו דורשת מישראל להתערב בנעשה בדרום סוריה, טרם איראן תשיג את מבוקשה ותשיג השפעה גוברת באזור.

בקיץ 2018 השיב משטר אסד את שליטתו על דרום סוריה לאחר שהושגו בתיווך רוסי הסכמי "פיוס" בינו לבין המורדים. רוסיה גם הבטיחה לארצות הברית, לישראל ולירדן כי בתמורה לאי-התערבות מצידן, היא תפעל להרחיק את הכוחות האיראניים מהאזור. בשונה מגירוש תושבי אזורים אחרים לצפון המדינה לאחר הסכמי כניעה, רוב תושבי הדרום, שהצטרפו קודם לכן לארגוני המורדים, לא גורשו לאדליב בצפון, אלא גויסו לכוחות ביטחון מקומיים המצייתים למשטר אסד תמורת הבטחה שזה לא ינקום בהם וישכין יציבות.

מאז, על אף שליטתו הנומינלית של המשטר באזור, בפועל שלושת מחוזות דרום סוריה נתונים למרותם ולהשפעתם של גורמי כוח שונים: (1) **מחוז דרעא**, שבו כמיליון תושבים, סונים ברובם, נתון למרותם של מכובדים מקומיים, שבעבר נמנו על האופוזיציה למשטר אסד וכיום הם נהנים ממידה של אוטונומיה בניהול חיי היומיום. גורמים אלו נתמכים על ידי כוחות גייס 5 ובעיקר חטיבה 8, שהוקמו על ידי רוסיה כמסגרת ייחודית בסדר הכוחות של הצבא הסורי. במחוז יש נוכחות מוגבלת של גורמי משטר אסד, שבהתאם למצב מתוגברים בכוחות נוספים, למשל בפריסה של יחידות בדיבזיה 4. כן פועלות באזור מיליציות הגנה מקומיות הנתמכות ומאומנות על ידי איראן, לצידן יחידות מחטיבת 313 שהוקמה כמסגרת נפרדת בצבא סוריה בהשפעה ובשליטה איראנית, המתחרה בגייס 5 שהוקם בהשפעה רוסית; (2) **מחוז קוניטרה** שבמערב, בו כ-90 אלף תושבים, בעיקר סונים, בולטת יותר נוכחותם של המשטר וחזבאללה; (3) **מחוז סוידא** שבמזרח, שבו כחצי מיליון תושבים, דרוזים ברובם, נתון לשליטה של גורמים דרוזים מקומיים (ביניהם כוחות אל-כראמה). על אף הדומיננטיות הדרוזית, ניכרת במחוז זה נוכחות הולכת וגוברת של גורמים פרו-איראניים, בעיקר של כוחות ההגנה הלאומיים. משטר אסד נעזר במיליציות הנתמכות על ידי איראן כדי ליצור פילוג בתוך הקהילה הדרוזית ולדכא את שאיפתם לאוטונומיה בגזרת סוידא ובגביל דרוז.

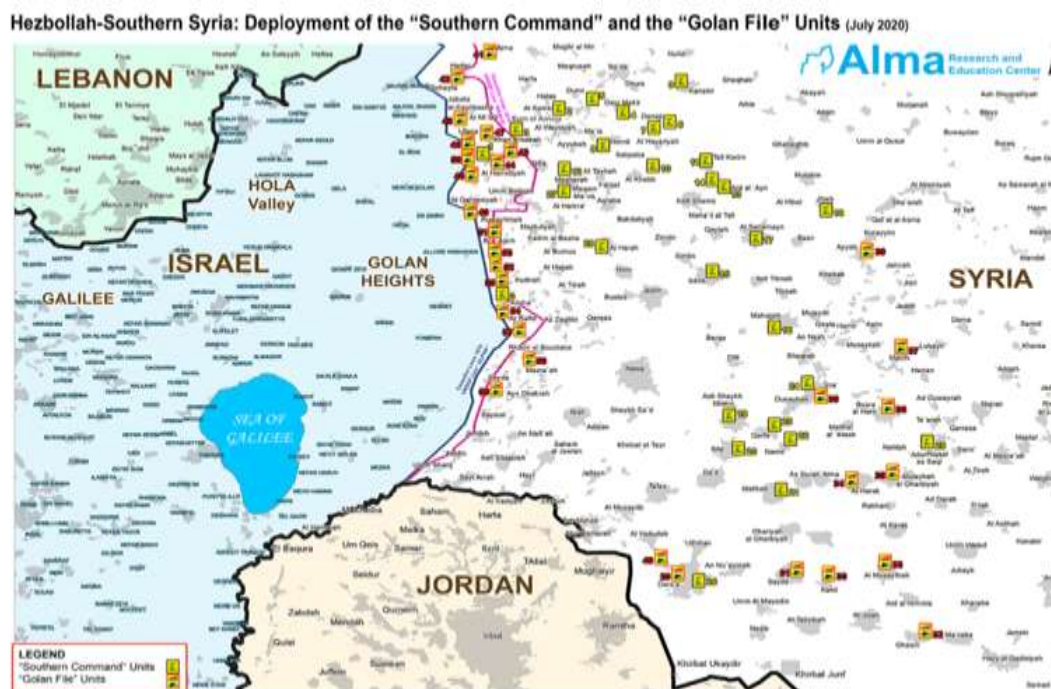
תהליך המיליטריזציה של תושבי האזור, כמו גם "האינפלציה" במוקדי הכוח, יצרו בדרום סוריה משוואת כוחות שברירת המאופיינת ברמות גבוהות של אלימות, תקריות ביטחוניות, עוני וחוסר יציבות.

התחרות הרוסית-איראנית

הדינמיקה השוררת בדרום סוריה בחודשים האחרונים וריבוי העימותים בין גורמים הנתונים להשפעה איראנית לבין אלו השמים את מבטחם ברוסיה, מעידה על תחרות השפעה גוברת בין רוסיה לאיראן, כביטוי לאינטרסים מנוגדים באזור, על אף היותן שותפות בקואליציה הפרו-אסדית.

איראן שואפת לבסס את סוריה כשלוחה, באמצעות חדירה מעמיקה ורב-תחומית למערכות הסוריות – ביטחון, כלכלה, חינוך, חברה, תרבות, דת – ובתוך כך היא משתלטת על תשתיות חיוניות, תומכת במיליציות פרו-איראניות, מעורבת בבניית הצבא הסורי ומובילה שינוי אידיאולוגי ודמוגרפי. יתר על כן, איראן מעגנת את נוכחותה במחוזות דרום סוריה בסמוך לגבול עם ישראל, כדי לעצב באזור חזית חיכוך ועימות נוספת עם ישראל באמצעות שלוחיה. האיראנים משחדים גורמים מקומיים ומעוררים מתחים פנימיים, כדי לפגוע במרקם החברתי ולקנות נאמנות של קבוצות מקומיות, ובה בעת מפיצים את האידאולוגיה של המשטר האיראני.

עם זאת, יצוין כי על אף נחישותה של איראן להמשיך ולהיאחז בסוריה, מדיניות 'המקסימום לחץ' האמריקאית שמופעלת עליה, התקיפות הישראליות, וכן התחרות מול רוסיה, מאיטות את קצב ההתבססות ומאלצות את טהראן לשנות את אופי היערכותה בגזרת הדרום. בעבר פעלו באזור מיליציות שיעיות שהובאו מחוץ לסוריה, אך כיום מסתמכים האיראנים על גורמים מקומיים - כוחות להגנת המולדת וכן מיליציות הגנה מקומיות שאותן היא מגייסת, מציידת ומאמנת; על יחידות הצבא הסורי הנתונות להשפעתה (בניהן דיביזיה 4 בפקודו של מאהר אל-אסד); ובעיקר על חזבאללה. שני גופים מרכזיים של חזבאללה פועלים כיום בדרום: מפקדת הדרום, המשלבת קציני חזבאללה כיועצים ומפקחים בשורות הצבא הסורי, ויחידת תיק הגולן בפקודה הישיר של מפקדת הארגון, המקימה תאי טרור של סורים מקומיים. זאת ועוד, חזבאללה שותף לפעילות האיראנית בדרום, החורגת מההיבט הצבאי. בכלל זאת – הפעלת רשת של הברחות סמים, רכישת אדמות, אספקת שירותים ומוצרי יסוד, במטרה להרחיב השפעה ולגייס דעת קהל מקומית אוהדת.

מנגד, רוסיה שואפת לייצב את המצב בדרום סוריה, גורמי הצבא הרוסי מפגינים פעלתנות ונוכחות באזור ומקיימים מגעים עם גורמי הכוח השונים. ככלל, רוסיה מבקשת להשיג יציבות בסוריה, תוך שימור המשטר המרכזי בראשות אסד, זאת כדי לתרגם את הצלחתה הצבאית במלחמת האזרחים להישג מדיני, לרווחים כלכליים ולהשפעה ממושכת במדינה ובמזרח התיכון בכלל. למרות שמחוזות הדרום נתונים רשמית לשליטת המשטר בדמשק, נראה כי רוסיה עדיין בוחנת נוסחה פדרלית של שלטון מקומי, בהתאם למודל הרוסי שמופיע בטיטת החוקה שהציעה לדמשק בתחילת 2016, המבוססת על עיקרון "ביזור כוח".

בד בבד, רוסיה מעוניינת לשמור על יחסים תקינים עם ישראל ולשמר את התיאום האסטרטגי שהתגבש ביניהן בזירה הסורית. לפיכך, היא מפגינה נכונות לממש את הבטחתה לארצות הברית ול ישראל להרחיק את הנוכחות וההשפעה האיראנית לטווח של 80 ק"מ מהגבול עם ישראל.

עוד בשנת 2018 הקימה רוסיה את חטיבה 8 המסונפת לגייס 5, לאחר שנטלה חלק פעיל בתהליך הסדרת מעמדם של המורדים במחוז דרעא. כיום החטיבה פועלת בין היתר לצמצום ההדירה של שלוחי איראן לדרום ולעיתים קרובות אף מתעמתת עם כוחות המשטר, ובעיקר עם דיביזיה 4. אחד המנהיגים המקומיים המעניינים הוא מפקד חטיבה 8, אחמד אלעודה, בן ה-38, בן העיירה בצרה א-שאם, שהתחיל את דרכו כלוחם המורדים נגד המשטר הסורי. השפעתו התרחבה לאחרונה ממחוז דרעא למחוז סוידא. על אף כפיפותו לגייס 5 שבהכוונה רוסית, הוא דואג לשמר מידה של עצמאות ולבטא בגלוי את התנגדותו לנוכחות זרה על אדמות סוריה ואת עוינותו כלפי אסד והאיראנים.

ריבוי השחקנים בדרום סוריה ותחרות ההשפעה בין רוסיה לאיראן מובילים לביזור דינמי של ההשפעה באזור. האוכלוסייה המקומית מעדיפה להצטרף למי שנתפס כגורם הכוח החזק, ובעיקר לזה שמשלם ומעניק מעטפת סיוע ביטחונית ואזרחית. על אף הנחישות האיראנית להעמיק את אחיזתה באזור, היא נאלצת למתן את פעילותה בו בשל מגבלות תקציביות וגם כתוצאה

ממהלכים מרסנים שנוקטת רוסיה. ואולם, לרוסיה עצמה יכולת מוגבלת בלבד לצמצם את ההתבססות האיראנית באזור, שלא לומר לדחוק אותה ואת שלוחיה ממנו. משטר אסד, אימץ למעשה "ניטרליות פסיבית" ביחס לתחרות בין רוסיה לאיראן, ומאפשר את המאבקים המקומיים בין השחקנים השונים כדי למנוע התבססות של גורם דומיננטי אחד במרחב, להניח להם לשחק זה את זה, וזאת גם לנוכח העובדה שבעת הנוכחית דרום סוריה מדורג בעדיפות נמוכה בסדר יומו.

משמעויות והמלצות לישראל

מראשית מלחמת האזרחים בסוריה, ישראל בחרה מדיניות של צפיה מנגד ואי-התערבות במאבק על השליטה בדרום סוריה. זאת לצד פעולות צבאיות גלויות וחשאיות נגד איומים מוחשיים באזור. עם חזרת משטר אסד לדרום אף ביטלה ישראל את פרויקט "שכנות טובה" שנועד להעניק סיוע הומניטרי לתושביו, בעיקר ביישובים הסמוכים לגבול ברמת הגולן, בתמורה ליציבות ולמניעת פעולות טרור נגד ישראל.

אותה מדיניות של אי-התערבות שגיבשה ישראל בתחילת מלחמת האזרחים בסוריה, למעט תקיפות לסיכול טרור והעברות אמצעי לחימה מתקדמים מאיראן דרך סוריה לחזבאללה, אפשרה לאיראן, עת לחמה לצידו של משטר אסד, לנצל את ההזדמנות כדי לבנות תשתיות ויכולות צבאיות נגד ישראל ולהתבסס בסוריה לאורך זמן וכן להפעיל חזית לחימה נוספת נגד ישראל, לצד זו הלבנונית, בעיתות מלחמה או הסלמה. כאשר התבהרה תמונת המצב לישראל היא נדרשה לגבש מענה צבאי נגד ההתבססות האיראנית, ובמקביל השליכה את יהבה על רוסיה לגבי דחיקת הנוכחות הצבאית האיראנית מסוריה, ועיצוב הסדר עתידי שיהיה נוח לישראל, אך מוסקבה לא סיפקה את הסחורה.

המדיניות הישראלית כלפי דרום סוריה היא בחזקת "מהדורה חוזרת" של אותה מדיניות – אי-התערבות, אשר בפועל מאפשרת לציר האיראני-שיעי לבנות בדרום מאחזים צבאיים ותאי טרור, שיוכונו נגד ישראל.

כדי למנוע מאיראן לחולל גבול של טרור וחיכוך גבוה ברמת הגולן באמצעות שלוחיה, על ישראל לנצל את חולשתו הנוכחית של הציר האיראני-שיעי, כולל משטר אסד, ואת מנגנון התאום עם הצבא הרוסי, כהזדמנות לנקוט מדיניות פרו-אקטיבית בדרום סוריה, לפגוע בשלוחים האיראניים, כולל בכוחות חזבאללה. במקביל, על ישראל לחזק כוחות מקומיים, הן סונים והן דרוזים, ולכוון קשרים עם אוכלוסיות מקומיות מתנגדות משטר, באמצעות סיוע הומניטרי – מזון, דלק, שרותי בריאות – שיאפשר ליצור "איי השפעה ישראלית", וכך לשבש את תוכנית ההתבססות האיראנית במרחב דרום סוריה.